

3. Marginalistická revoluce

Obsahově se vztahuje ke kapitolám 8. a 11.1. – 11.5. základní učebnice

Rok 1871 je považován za rozhodující mezník ve vývoji ekonomie 19. století, současně je spojován s nástupem moderní mikroekonomie, což zásadním způsobem ovlivnilo vývoj předmětu i metody zkoumání moderní ekonomie. ***Suvedeným rokem bývá často spojováno zahájení marginalistické revoluce v ekonomii.*** Je spojováno především s prvními dvěma představiteli teorie mezní užitečnosti Carlem Mengerem v Rakousku a W. S. Jevonsem v Anglii.

Oba vydali v roce 1871 své stěžejní práce, ve kterých nezávisle na sobě formulovali teorii mezní užitečnosti a současně se pokusili pomocí této teoretické konstrukce vybudovat základy nové ekonomie, pro kterou se stalo charakteristické:

- odmítnutí pojetí hodnotové teorie klasické politické ekonomie a konstrukce nové subjektivní teorie hodnoty
- individualismus jako výchozí metoda přístupu. Zkoumání jevů z pozice jednotlivých subjektů
- orientace na poptávkovou stranu ekonomiky s důrazem na její klíčovou roli v utváření ceny na trhu
- soustředění pozornosti na problém alokace omezených zdrojů
- zavádění mezních (marginálních) veličin a analýza jejich dynamiky jako odhalování klíčových vlastností a faktorů pohybu systému do rovnovážných situací.
- marginální analýza otevřela prostor pro systematické využívání matematického aparátu při popisu a analýze hospodářských jevů.

3.1 Předchůdci teorie mezní užitečnosti

Vysvětlovat směnnou hodnotu (kvantitativní poměr ve kterém se směňuje), resp. směnnou transakci z užitečnosti zboží (statků), kterou má pro člověka, tato myšlenka se objevila v dávné historii ekonomického myšlení. Je možno konec konců vzpomenout samotného Aristotela, ale v každém případě je tato myšlenka vcelku bezpochybně obsažena v úvahách o ceně u Jana Dunse Scotta.(13. stol.)

V pozdějším období na tyto úvahy navázal a svým způsobem předchůdcem nového přístupu se stal **Nicolas (Mikuláš) Barbona (1640 – 1698)**. Jeho tvrzení, že „*Hodnota zboží vyplývá z jeho užitečnosti, tj. schopnosti uspokojovat přání a potřeby lidí*“, je již jednoznačné. V tomto kontextu je už také vyjádřeno, že základem nahlížení na směnu je její vnímání jako neekvivalentní transakce. Podle Barbona člověk nemůže mít zájem na směně, když v ní získá ekvivalent..

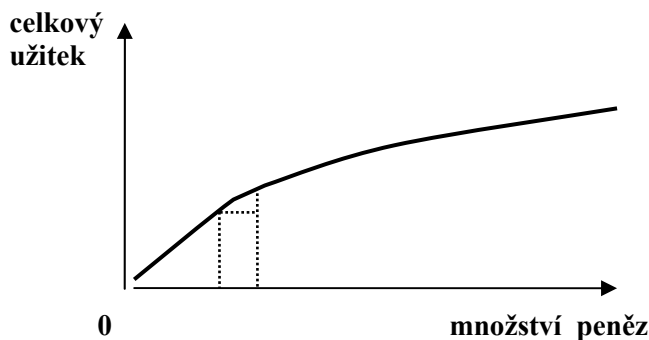
Poznámka: zde se nabízí jedna z možností posuzovat, jak totéž může být označováno různými pojmy a témuž pojmu je možno dávat jiný obsah. Samotná neekvivalence v této úvaze není v rozporu s principem ekvivalence ve směně, jak byl chápán jejími stoupenci. Co je zde základním charakteristickým znakem směny (neekvivalence užitků) je u stoupenců ekvivalence ve směně nezbytným předpokladem toho, aby se směna uskutečnila.

Dalším významným vkladem se staly myšlenky, které vyslovil **Etienne de Condillac (1715 - 1780)**. Ten zdůraznil, že: „*Není pravda, že se při směně zboží směňuje stejná hodnota za stejnou hodnotu. Naopak, každý dává vždy menší hodnotu za větší. ... Hodnota věcí tkví pouze v jejich vztazích k našim potřebám. Chceme odbýt věc, která je pro nás neužitečná, abychom dostali věc, kterou nutně potřebujeme.....*“.

V těchto případech se dostáváme na půdu či pozice teorie užitečnosti, i když zatím ne k teorii mezní užitečnosti. Je to však jednoznačná interpretace subjektivní hodnoty, která je vysvětlována

z pozice spotřebitele, na rozdíl od teorie hodnoty opírající se o princip ekvivalence, která vždy inklinovala k výkladu hodnoty nabídkovou stranou (náklady).

I zákon klesající mezní užitečnosti časově předchází 19. století. Cestu k němu naznačil již **Daniel Bernoulli (1700 – 1782)** - vynikající matematik 18. století, který při řešení tzv. petěrburského paradoxu (1731) vyslovil tytéž zásady na nichž je zákon klesající mezní užitečnosti založen. Konstatuje, že význam, který lidé přikládají penězům (jejich zájem o peníze) neroste přímo úměrně množství peněz, ale pomaleji. Proto odlišil nominální hodnotu peněz od jejich „vnitřní hodnoty“ (subjektivní hodnoty, užitečnosti) a dále odlišil celkovou a mezní užitečnost peněz, a formuloval princip klesající mezní užitečnosti. „*Užitečnost plynoucí z malého zvýšení bohatství bude nepřímouměrná původnímu množství.*“ Z předpokladu, že mezní užitečnost je nepřímouměrná množství peněz dochází k matematickému závěru, že celková užitečnost roste logaritmem množství.

Bezprostředním předchůdcem marginalistické revoluce se v teorii mezní užitečnosti stal **Hermann Heinrich Gossen (1810 – 1858)**. V roce 1854 vydal spis *Nástin zákonů směny a z toho plynoucích pravidel lidského chování*. V širší známost však bylo dílo uvedeno až v průběhu marginalistické revoluce v 70. letech, díky W. S. Jevonsovi. Gossen je prvním autorem, který přesně vyjádřil ideu zákona klesajícího mezního užítku a souvislosti teorie mezní užitečnosti. Ve svých úvahách vztahuje mezní užitek ke změně celkového užítku a formuluje své závěry ve třech zákonech.

Tzv. **první Gossenův zákon** vyjadřuje, že s postupujícím uspokojováním každé potřeby klesá nepřetržitě užitek z jejího uspokojování, a to tak dlouho, až v okamžiku nasycení zcela zanikne. Znamená to, že při opakované spotřebě je užitek vždy menší a nasycení nastává dříve. V uvedeném výkladu je přesně vyjádřeno, že funkce mezního užítku je klesající.

Druhý Gossenův zákon uvádí, jak člověk, který má omezené možnosti, které mu neumožňují aby uspokojil plně všechny své potřeby, dosáhne maxima celkového užítku. Podle Gossena je to tehdy, když ukončí uspokojování jednotlivých potřeb v situaci, kdy užitečnosti posledních jednotek spotřebovávaných statků se sobě rovnají. Jedná se tedy o *zákon vyrovnaných mezních užítků*:

$$MU_A = MU_B = MU_C = \dots = MU_N$$

Pokud pořízení statku je spjato s obětí v podobě výdeje peněz, pak je podmínkou vyrovnaní mezních užítků jednotlivých výrobků vzhledem k jejich cenám. Tedy:

$$\frac{MU_A}{P_A} = \frac{MU_B}{P_B} = \frac{MU_C}{P_C} = \dots = \frac{MU_N}{P_N}$$

Jedná se o maximalizaci užítku na základě racionálního výběru spotřebitele, který má příjmové omezení.

Tzv. **třetí Gossenův zákon** se vztahuje k situaci, kdy uspokojení potřeb předpokládá vynaložení práce. Gossen vychází z toho, že každá další jednotka vynakládané práce přináší člověku menší uspokojení, je méně příjemná a její další vynakládání může přinést i negativní užitek. Klade si otázku, kdy člověk maximalizuje celkový užitek z vynakládání práce a odpovídá, že je to tehdy, je-li přerušeno vynakládání práce v okamžiku, kdy se újma, kterou člověku práce přináší, rovná užitku spojenému s uspokojením příslušné potřeby (umožněné vynakládáním práce).

3.2 Předchůdci neoklasické ekonomie

Vzhledem k tomu, že vyústěním marginalistické revoluce byl zrod neoklasické ekonomie jako hlavního směru ekonomie konce 19. a počátku 20. století, je nutno mezi předchůdce zařadit dvě další osobnosti.

Augustin Antoin Cournot (1801 – 1877) položil základy užití matematických metod v ekonomii a **Johann Heinrich von Thünen (1783 – 1850)** formuloval východisko pro druhou z klíčových teoretických konstrukcí neoklasické ekonomie, teorii mezní produktivity.

Augustin A. Cournot v knize *Zkoumání matematických zásad teorie bohatství (1838)*, poprvé použil zobrazení poptávky jako klesající funkce, vyjádřil tak závislost mezi poptávaným množstvím a cenou na trhu. Tím vytvořil podmínky pro přesnější popis fungování mechanismu trhu, a rovněž pro hledání závislosti mezi změnou ceny a změnou celkového příjmu firmy (cenová elasticita poptávky). To mu umožnilo jako prvnímu definovat mezní příjem firmy. V tomto smyslu je rovněž předchůdcem teorií firmy.

Zvláštní pozornost věnoval, na rozdíl od hlavního proudu klasické politické ekonomie, existenci a analýze různých tržních struktur. I v těchto případech využíval své poptávkové funkce (označoval funkční souvislost mezi poptávaným množstvím a cenou jako zákon poptávky) a analyzoval proces tvorby cen v tržních situacích. Východiskem mu byl monopol na straně nabídky (dále rozlišoval duopol, oligopol, bilaterální monopol a konkurenci ve smyslu dokonalá konkurence).

V případě monopolu použil tradiční předpoklad o maximalizaci zisku doplněný o předpoklad nulových nákladů, kdy celý příjem je ziskem. Cournot se soustředil na zdůraznění, že monopolista, který může cenu stanovit libovolně, brzy rozpozná, že růst ceny není nutně doprovázen růstem zisku a bude hledat tu úroveň ceny, při které celkový příjem bude maximalizován.

Funkce celkového příjmu je nejdříve rostoucí, dosahuje maxima (*optimální monopolní cena*) a poté klesá. Cournot tedy hledá maximum funkce celkového příjmu.

Johann Heinrich von Thünen vydal spis *Izolovaný stát ve vztahu k zemědělství a národnímu hospodářství (1826)*.

Thünen se zabýval problematikou rozmístění (alokace) zdrojů s ohledem na zemědělskou výrobu (uvazuje město izolované od světa). Stanovil zásady, podle kterých je racionální využívat pozemky nejbližší trhu k produkci, která podléhá zkáze. Trvanlivé a dopravě odolné produkty by měly být produkovány na pozemcích umístěných ve vnějších kružnicích vzhledem k trhu. Na samotném okraji by bylo dobytkářství.

V těchto souvislostech si kladl otázku, čím se řídí rozmístění výrobních faktorů na půdě a dospěl k závěru, že dodatečný náklad nesmí být vyšší než dodatečný produkt. Jakmile se vyrovná náklad na dodatečný výrobní faktor s dodatečným produktem, nebudou další jednotky výrobního faktoru zapojovány do výroby.

Takto dospěl k závěrům, že produktivnost dodatečných jednotek výrobního faktoru se snižuje a každá další přináší menší zvýšení celkové produkce.

Od produktivnosti poslední zapojené jednotky výrobního faktoru odvozuje jeho cenu. Podle Thüvena je rozdělování závislé na produktivnost poslední zapojené jednotky výrobního faktoru (mezní produktivité výrobního faktoru) a tento přístup aplikuje na mzdu (cenu práce) i úrok (cenu kapitálu).

Thünenův přístup je zobecněním Ricardova zákona klesajících výnosů a aplikací na libovolný výrobní faktor. Tím vytvořil podmínky pro překonání teorie rozdělování klasické politické ekonomie a nabídl způsob, kterým ekonomie získala schopnost vysvětlit ceny výrobních faktorů nezávisle na sobě. Současně ukázal, že pro kombinaci výrobních faktorů platí princip vyrovnání mezních (dodatečných) produktů.

3.3 Počátek marginalismu v Anglii

Vznik neoklasické ekonomie v Anglii je neodmyslitelně spjat s osobností **W. S. Jevonse (1835 – 1882)**, a jeho kniha *Teorie politické ekonomie (1871)* je mezníkem, se kterým se pojí počátek marginalistické revoluce obecně a v Anglii zvláště.

Jevons zdůrazňoval, že považuje své dílo za překonání a odmítnutí anglické politické ekonomie D. Ricarda a J. S. Milla. Usiloval o vytvoření zcela nového systému politické ekonomie, který by byl budován na odlišných základech. Těmi se v jeho pojetí staly:

- **hedonismus**, jako rozhodující princip motivující jednání lidí v oblasti hospodářské. Člověk je veden snahou maximalizovat slast a minimalizovat strast, to je zásada jeho chování v oblasti hospodářské a je to problém, kterým by se měla ekonomie především zabývat.
- odvozování hodnoty od užitečnosti statku, tedy **subjektivní teorie hodnoty**
- důraz na **užití matematiky**. S používáním matematiky spojoval svoji představu o přeměně ekonomie ve skutečnou vědu (musí být vědou nejen logickou, ale také matematickou. To proto, že pojednává o kvantitách). Je nepochybné, že s užitím matematiky spojoval i přibližování jazyka ekonomie způsobu vyjadřování přírodních a technických věd, které procházely mimořádnou expanzí, což odpovídalo i měnícímu se paradigmatu vědy obecně.

Z těchto důvodů bývá Jevons řazen mezi představitele matematické školy neoklasické ekonomie, i když její působnost byla spjata s univerzitou v Lausanne.

Základním prvkem v systému Jevonsově byla jeho **hodnotová teorie**. Hodnotu odvozoval výhradně od užitečnosti statku a to nikoliv od celkové užitečnosti, ale od užitečnosti mezní (na konečném stupni užitečnosti). Mezní užitečnost definoval jako první derivaci celkové užitečnosti.

Vymezení mezní užitečnosti a subjektivní hodnoty využil k řešení tzv. Smithova paradoxu. Voda má malou směnnou hodnotu proto, že má nízkou mezní užitečnost, i když její užitečnost je vysoká.

Z těchto pozic vystoupil velmi ostře proti teorii hodnoty Ricarda i Milla, kteří odvozovali hodnotu od nákladů. Prohlášením hodnoty za veličinu plně závislou na užitku, zbavil náklady významu pro hodnotu (fakticky cenu). To bylo vyústěním skutečnosti, že:

- zkoumal hodnotu výlučně jako kategorii v situaci, kdy zboží je již na trhu a náklady jsou již vázány na existující výrobek, který projde oceňováním (ekonomie velmi krátkého období, kdy nabídka je fixní).
- na druhé straně si uvědomoval, že mezní užitečnost, které přikládal určující význam při utváření subjektivní hodnoty, je závislá na množství. To jej vedlo k určitému oslabení původní pozice a přiznání omezené a nepřímé role nákladů. (*Náklady výroby určují nabídku, nabídka určuje konečný stupeň užitečnosti, konečný stupeň užitečnosti určuje hodnotu*).

Právě tato vazba se stala o několik let později předmětem, nesmlouvavé kritiky ze strany zakladatele Cambridgeské ekonomie A. Marshalla, který ji prohlásil za jednoznačné přiznání role nákladů pro určení hodnoty.

Nezbytnou součástí Jevonsova výkladu se stala *teorie směny*, neboť pouze pomocí ní mohl vysvětlit tržní cenu. V analýze vyšel z případu izolované směny dvou subjektů. Přitom formuloval základní souvislosti motivace ke směně na principu porovnání mezního užitku toho co ve směně získává, se ztrátou mezního užitku toho, co do směny obětuje. *Rovnice směny vyjadřovala*, že subjekt směňuje, dokud se mezních užitečností statků, které směňuje nerovná směnému poměru obou statků. Problémem bylo, že touto rovnicí nebyl určen směnný poměr.

Tvorbu tržních cen Jevons nedokázal úspěšně vysvětlit a svými řešeními nedosáhl úrovně ani představitelů rakouské školy. Úroveň jeho teorie směny hluboce zaostala za teorií subjektivní hodnoty a mezní užitečnosti.

Třetí relativně samostatnou částí jeho výkladu byla teorie mzdy. Zde dospěl nezávisle na Gossenovi k obdobným závěrům. Na vynakládání práce nahlížel jako na strast (negativní užitečnost) a pro rozhodování o jejím vynakládání je klíčovou kategorií rozměr dodatečné (mezní) újmy, kterou člověk pocítuje při vynakládání dodatečné jednotky práce. I podle Jevonse *člověk zvyšuje nabídku své práce pouze do situace, kdy dojde k vyrovnání mezního užitku, který poskytuje mzda s mezní strastí spojenou s vynakládáním další jednotky práce*. Uvedený výklad znamená, že při určení mzdy jako ceny práce, vycházel v tomto případě pouze ze strany nabídky práce.

3.4 Rakouská škola

Učení tzv. rakouské psychologické školy (prvních dvou generací) se stalo integrální částí marginalistické revoluce a sehrálo významnou roli v profilování nastupující neoklasické ekonomie. Vznik rakouské školy je spojován s vydáním knihy Carla Mengera: *Základy národohospodářské nauky* (1871).

Představitelé prvních dvou generací rakouské školy

Carl Menger: 1840 – 1921

Eugen Böhm-Bawerk: 1851 – 1914

Friedrich Wieser: 1851 – 1926

Význam rakouské školy v proměnách, kterými procházela ekonomie v marginalistické revoluci se týká především otázek metodologických. Škola vychází z důsledného **metodologického individualismu**. Autoři jednotně zdůrazňují, že proniknout do hospodářských jevů a porozumět jim je možné pouze tehdy, jestliže je chápeme jako výsledky jednání individuů. Pouze jednání jednotlivců je rozumové a vychází z vlastního cíle. Společnost či třídy jsou pouze abstrakce. Hospodářské celky a jejich vývoj jsou výsledkem jednání individuů a proto je základním posláním ekonomie analyzovat principy chování jednotlivců.

S tímto přístupem pak souvisí i druhý charakteristický znak. Existují sice objektivní jevy v hospodářství, ale nejsou to projevy působení objektivních ekonomických zákonů. Jedná se o výsledné efekty spontánní aktivity svobodně jednajících subjektů. Co do své povahy jsou tedy ekonomické jevy subjektivní, jsou určovány subjektivními preferencemi jednajících individuů, nikoliv „přírodními zákony“. (Poznámka: Z této pozice odmítá rakouská škola tendence ke sbližování metod ekonomie s metodami přírodních věd a na rozdíl od neoklasické ekonomie odmítá i matematizaci aparátu ekonomie).

Vznik rakouské školy znamená, že v poslední třetině 19. století existovaly a rozvíjely se vedle sebe, a ve vzájemném sporu, dvě školy, jejichž působnost se vázala na oblasti německého vlivu. Mezi oběma vznikl tzv. **spor o metodu** (Menger – Schmoller). Rakušané odmítali užívání historicko-popisné metody historické školy, jako základní či jediné metody ekonomie. Pouhé hromadění historických dat nemůže podle Mengera vést k odhalení vnitřních souvislostí mezi ekonomickými jevy. Teoretické poznání musí být založeno na abstraktně-deduktivní metodě zkoumání.

K odlišnostem přístupu ekonomů rakouské školy ve srovnání s neoklasickou ekonomikou patří i odlišný pohled na problém tržní rovnováhy, který byl centrem pozornosti neoklasické ekonomie. Pro ekonomy rakouské školy je rovnováha méně významná, než samotný tržní proces. Trh vnímají jako dynamické prostředí, ve kterém se neustále mění podmínky a dochází k přizpůsobování chování.

Mengerova škála

Carl Menger patří k osobnostem, které ovlivnily vývoj ekonomie tím, že ji proměnily z nauky o bohatství v nauku o ekonomickém jednání člověka, který usiluje o maximalizaci uspokojení svých potřeb a hledá způsoby dosažení tohoto cíle.

Východiskem učení Mengera a rakouské školy je hodnotová teorie a klíčovou kategorií je subjektivní hodnota. Teorie mezní užitečnosti je rozpracovávána jako teoretické vysvětlení subjektivní hodnoty. „*Hodnota je význam, který konkrétní statky dosahují tím, že si hospodařící lidé*

uvědomují, že uspokojování jejich potřeb závisí na disponování příslušnými statky. Proto hodnota neexistuje mimo vědomí lidí“.

Obdobně je hodnota vymezena Böhm-Bawerkem: „Hodnota je význam, který má statek anebo soubor statků pro blahobyt subjektu.“ Při určování hodnoty statků zavádí Menger dělení na statky volné a hospodářské. **Statky volné hodnotu nemají, její nezbytnou podmínkou je vzácnost.** Každý statek je užitečný a užitečnost je nižší stupeň blahobytu. Vyšší stupeň představuje hodnota, ale tu mají jen ty statky, u kterých se k užitečnosti připojí i vzácnost. *Nikoliv absolutní vzácnost, ale relativní, tzn. ve vztahu k potřebám a tomu odpovídající zásobě statků.*

Menger dělí statky, které mají hodnotu do dvou skupin:

- *statky prvního pořadí* – jsou schopny uspokojovat potřeby přímo, jedná se o statky vstupující do konečné spotřeby, lhostejno zda se jedná o jednorázový akt nebo půjde o dlouhodobou spotřebu.
- *statky vyšších pořadí* – slouží k uspokojování potřeb nepřímo tím, že vstupují do výrobní spotřeby a jsou využívány k výrobě statků prvního pořadí.

Poznámka: Přístup Böhm-Bawerka k hodnotě je poněkud širší. Vedle subjektivní hodnoty zavádí i hodnotu objektivní. „Hodnota v subjektivním smyslu je význam, který má statek anebo soubor statků pro blahobyt subjektu. ... Hodnota v objektivním smyslu znamená oproti tomu sílu anebo schopnost statku přivodit některý objektivní úspěch“ Na rozdíl od jednoznačné subjektivní hodnoty existuje objektivních hodnot tolik, kolik je oněch vnějších prospěchů. (Výživná hodnota jídla, výhřevnost paliva, atd. Např. tvrzení, že výhřevnost bukového dřeva je vyšší než smrkového, vyjadřuje v tomto smyslu objektivní, dle Böhm-Bawerka mechanickou, skutečnost). Mezi objektivní hodnoty však řadí i *objektivní směnnou hodnotu statků.* Tzn. možnost získat za statek určité množství jiného statku. Objektivní směnná hodnota nevyovídá o blahobytu subjektu, označuje pouze objektivní směnný poměr.

Hodnota statků prvního pořadí je závislá na třech faktorech, a to:

- naléhavosti potřeby
- stupni nasycení potřeby
- množství statku, kterým subjekt disponuje.

Uvedené vlivy jsou promítnuty do tzv. Mengerovy škály, kde římskými číslicemi jsou seřazeny potřeby podle naléhavostí (I je nejnaléhavější potřeba) a v jednotlivých řádcích se promítá možnost opakované spotřeby statku, kterým je potřeba uspokojována.

Mengerova škála:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	6	5	4	3	2	1	0		
6	5	4	3	2	1	0			
5	4	3	2	1	0				
4	3	2	1	0					
3	2	1	0						
2	1	0							
1	0								
0									

Pokud spotřebitel spotřebává 5 jednotek statku sloužícího k uspokojení pouze nejnaléhavější potřeby, byla by subjektivní hodnota statku dána ekvivalentem v tabulce uváděného ilustračního čísla (v našem případě 6). Jedná-li se např. o tradiční pytle obilí, může to být 40 pytlů. Subjektivní hodnota určitého statku je takto závislá na jeho mezní užitečnosti, která s opakující se spotřebou (vyšší dostupností) klesá.

Pokud by spotřebitel uspokojoval širší skupinu potřeb pomocí téhož statku, např. měl by k dispozici 10 jednotek statku, kterým by mohl uspokojit potřeby I – IV, pak by statky rozložil mezi potřeby tak, aby maximalizoval užitek. V našem případě by volil spotřebu v podobě 4 jednotek k uspokojení potřeby I, 3 jednotky na potřebu II, 2 jednotky by sloužily k uspokojení potřeby III a konečně poslední jednotkou by uspokojil potřebu IV. **Maximalizace užitku je podmíněna vyrovnáním mezních užitečností statku v jednotlivých spotřebách.**

Mengerovu škálu je možno využít i pro předpoklad, že k uspokojení jednotlivých potřeb slouží odlišné statky. Na otázku maximalizace užitku se odpovídá stejným způsobem, spotřebitel volí takovou kombinaci spotřeby, při které se mezní užitečnosti jednotlivých statků sobě rovnají.

Ani určení subjektivní hodnoty statků prvního pořadí se neobešlo bez určitých složitostí a jsou popsány jako **tzv. kauzistické situace:**

- *statky vyráběné v podmínkách rozvinuté směny* – jedná se o situaci, kdy statek může být směňován za jiný statek a vzniká otázka, jakou má statek, který ve směně odevzdávám, pro mne hodnotu. Význam je dán rovněž tím, že v této pozici stojí tržní výrobce a tudíž otázka hodnoty statků které vyrábí, ale nespotebovává. Při určení je využit princip ztráty, tedy hodnota statku je určena užitečností (hodnotou) statku, který je ve směně získán.
- *komplementární statky, které poskytují užitek pouze společnou spotřebou* – v této souvislosti se rozvinul spor o určení hodnoty souboru statků. Ve sporu se prosadil Böhm-Bawerkův přístup (hodnota souboru je dána součtem hodnot jednotlivých statků) oproti Wieserovu pojetí (hodnota n-četného souboru je dána n-násobkem mezní užitečnosti).
- *statky vstupující do alternativní spotřeby* – o velikosti hodnoty rozhoduje použití, ve kterém poskytuje statek nejvyšší mezní užitek.

Teorie imputace

Problém statků vyššího pořadí je dán tím, že nevstupují do konečné spotřeby a nelze na ně užít teorii mezní užitečnosti. Počínaje Mengerem se v rakouské škole formoval výklad jejich hodnoty opírající se o účast kapitálových statků na tvorbě spotřebních statků. Na rozdíl od tradičního přístupu klasické politické ekonomie, ve které byl ilustrován proces přenosu hodnoty z kapitálového statku na statek spotřební, jedná se v teorii imputace o přenos hodnoty ze spotřebních statků na statek kapitálový. Tedy od spotřeby k výrobě, kdy hodnota statků prvního pořadí dává hodnotu statkům vyššího pořadí. Tímto přístupem jsou hodnoty kapitálových statků a tedy i náklady odvozeny rovněž od užitečnosti.

Přístup je založen na představě ztráty užitečnosti, která by vznikla, kdyby se určitá produkce nevyrobila, pokud by bylo omezeno množství statku vyššího řádu.

U Mengera je ztráta užitečnosti spojována se:

- snížením produkce v důsledku úbytku statku vyššího pořadí
- zhoršením její kvality z téhož důvodu
- snížení produkce určitého statku je doprovázeno zvýšením produkce pro méně naléhavou potřebu v důsledku přemístění statků vyššího pořadí ve prospěch těchto výrob.

Pro určení hodnoty je *v prvním případě určující ztráta užitečnosti* daná nevyprodukovanou a nespotebovanou produkcí statku. *Ve druhém a třetím případě je hodnota závislá na rozdílu užitku*, který poskytuje nynější spotřeba ve srovnání se situací, která by nastala, kdyby nedošlo k úbytku statku vyššího pořadí či jeho přemístění.

Na půdě rakouské školy docházelo k postupnému posunu při určování hodnoty statků vyššího pořadí. Vedle Mengera i Böhm-Bawerk vycházel z principu ztráty užitku, ale Wieser postupně obracel pozornost na skutečný přínos konkrétního výrobního faktoru k výkonu, na jeho pozitivní spoluúčast. Tím zároveň přetrhává jednostrannou vazbu mezi hodnotou výrobního faktoru a hodnocením spotřebitele. Přibližuje se interpretaci umožňující adekvátnějším způsobem vyjádřit náklady výrobce, pozici strany nabídky a v konečném důsledku i motivaci jeho jednání.

Teorie směny a ceny

Chápání směny je ovlivněno Mengerovým *rozlišením ekonomické a neekonomické směny*, které slouží jako východisko odmítnutí přístupu klasické politické ekonomie a principu ekvivalence ve směně. Člověk usiluje o ekonomickou směnu, tzn. chce prostřednictvím směny dosáhnout vyššího uspokojení potřeb, tedy za hodnotu (subjektivní) získat ve směně vyšší hodnotu. Směna splňující tuto podmínku je ekonomická, směna založená na principu ekvivalence je směnou neekonomickou.

Tím je dána základní podmínka uskutečnění směny. *Ke směně dojde pouze tehdy, stojí-li proti sobě subjekty, které statky, kterými disponují hodnotí méně, než statky, které chtějí ve směně získat.* Za těchto podmínek je směna oboustranně výhodná a bude se realizovat.

Ve směně hrají subjektivní hodnocení roli spodní a horní hranice, kterým se cena nemůže rovnat, ale které vymezují pásmo, ve kterém se cena utvoří. Pro ilustraci můžeme zvolit Böhmer-Bawerkovy příklady izolované a rozvinuté směny.

Izolovaná směna na koňském trhu, ve které se střetává jeden kupující a jeden prodávající.

Kupující cení koně na 300 (tzn. je ochoten koupit za cenu nižší)

Prodávající cení koně na 100 (prodá, bude-li cena vyšší).

Subjektivní ocenění vytváří prostor k uskutečnění směny a cestou handlování se utvoří cena na úrovni blízké 200.

Taková tržní cena potvrzuje oboustrannou výhodnost směny, oba ve směně získávají.

Poznámka: I v tomto jednoduchém příkladu je zřejmé, že cena se utvořila pod vlivem subjektivní hodnoty kupujícího (spotřebitele), ale rovněž subjektivní hodnota prodávajícího (tedy strana nabídky) prokázala cenotvorný vliv.

Případ rozvinuté směny.

Na obou stranách trhu stojí více kupujících a prodávajících, přičemž jejich subjektivní hodnocení téhož statku jsou rozdílná.

Obr.: Rozvinutá směna a zákon mezních párů

kupující	hodnota	hodnota	prodávající
A1	300	100	B1
A2	280	110	B2
A3	260	150	B3
A4	240	170	B4
A5	220	200	B5
<i>cena se vytvoří v rozmezí 215-210</i>			
A6	210	215	B6
A7	180	250	B7
A8	160	260	B8
A9	150		

Každý kupující chce jednoho koně a každý prodávající jednoho nabízí. Každý přichází se subjektivním hodnocením, kde peněžní vyjádření vyjadřuje význam, který koni přiznává. Směna proběhne za účasti 5 párů, které tvoří na straně kupujících A1 – A5 a na straně prodávajících B1 - B5. Výše ceny je závislá na hodnocení tzv. mezních párů, od jejichž hodnocení se odvíjí pásmo, ve kterém se cena ustálí.

Horní hranice je určena hodnocením nejméně úspěšného kupujícího (A5) a nejschopnějšího z vyloučených prodávajících (B6). Dolní hranice je závislá na hodnocení nejméně úspěšného prodávajícího, který ještě prodal (B5) a nejschopnějšího z neúspěšných kupujících (A6). Proto se tržní cena ustálí v rozmezí 210-215 a jen při této ceně je počet kupujících a prodávajících.

Při ceně 210 by A6 nekupoval, protože by nezískal výhodu a obdobně při 215 by neprodal B6, z téhož důvod.

Při snaze identifikovat cenotvorné vlivy si Böhm-Bawerk uvědomil, že vedle subjektivních hodnocení je nutno zohlednit i velikost nabídky, která závisí na různých okolnostech, ale důležitou roli sehrává především velikost nákladů, a to zejména v dlouhém období.

Kapitál, úrok, náklady

Teorii kapitálu rozpracovává Böhm-Bawerk na principu dělení statků podle pořadí, přičemž platí, že kapitálem rozumí statky vyššího pořadí, které se postupně ve výrobě proměňují ve statky prvního pořadí. Navazuje na tradiční chápání kapitálu jako produktu užití výrobních faktorů, kapitál jako vyráběný výrobní faktor, který činí prvotní výrobní faktory produktivnější.

Úrok odvozoval z toho, že lidé preferují přítomné statky před statky budoucími, což je způsobeno několika vlivy:

- v rozvíjejícím se hospodářství se zvyšuje výkon a rostou důchody, proto budoucí statky mají menší užitek, neboť jimi budou uspokojovány méně naléhavé potřeby
- lidé pocítují obecně budoucí potřeby jako méně naléhavé než potřeby současné
- investoři si cení více přítomné statky, které mohou investovat, jako statky budoucí. Přítomné statky přinesou větší budoucí produkci.

Rozdíl mezi hodnotou přítomných a budoucích statků tvoří ážio, které je úrokem.

Böhm-Bawerk zastával názor, že tyto okolnosti mohou působit nezávisle a samostatně, což bylo v dalším vývoji odmítnuto. Vedle obou subjektivních vlivů je třetí vliv technický a vysvětluje pouze poptávku po kapitálu a kdyby pouze tento vliv měl působit, pak by došlo k takové preferenci investování spotřebních statků, která by stlačila ážio na nulovou hodnotu.

Na půdě rakouské školy byla Wieserem rozpracována *teorie nákladů obětované příležitosti*, která se stala nedílnou součástí moderní ekonomie. Podle Wieserova přístupu jsou náklady na daný statek (A) dány mezní užitečností statků, které se nevyrobily, protože byly výrobní zdroje upřednostněny na výrobu statku A. Nevyprodukované statky jsou obětovanou příležitostí, přičemž rozhodující z hlediska určení nákladů jsou tzv. *druhá nejlepší příležitost*, tedy to užití, z něhož by pocházely statky, kterých si spotřebitel mezi nevyrobenými cení nejvíce.

Wieserův výklad představuje podstatnou změnu v tom, že náklady nejsou chápány jako výdaj spojený s výrobou (tradiční přístup), ale představuje rovněž přístup, který ponechává náklady v rozměru užitečnosti. Dosažení jedné užitečnosti je podmíněno obětováním užitečnosti jiné. nejedná se o újmu (hedonistickou strast), ale obětovanou užitečnost v důsledku preferencí. Proto i u Wiesera je zachován užitečnostní přístup jak k poptávkové tak nabídkové straně.